

NICOLAE BRANGA, *Italicii și veteranii din Dacia*, Editura „Facla”, Timișoara, 1986, 298 pagini, 74 figuri, rezumat în limba engleză.

Romanizarea geto-dacilor din spațiul carpato-dunăreano-pontic, proces istoric de o mare complexitate ce a stat la temelia etnogenezei poporului român, a constituit și rămâne în permanență un subiect merituos actual în istoriografia noastră. Lucrarea lui N. Branga, tipărită la casa editorială timișoreană „Facla”, valorifică un cuprinzător lot de mărturii epigrafice și arheologice relevante a rolului elementului latinofon în împămintenirea civilizației romane pe cuprinsul fostei provincii dacice.

Așa cum se remarcă în *Cuvînt înainte*, la elaborarea cărții s-a utilizat material informațional obținut din muzee românești, precum și din câteva biblioteci din Atena. Pe temeiul analizei comparative a situației din diferite provincii ale Imperiului roman se evidențiază că și pe cuprinsul Daciei traiane, asemenea celorlalte provincii imperiale, elementul etnic autohton n-a fost strămutat de pe locurile sale de haștină, poporul geto-dac rămînînd și după anul 106 e.n. pe ancestralul său teritoriu. Cele 60 onomastice traco-getice consemnate în inscripții provenite din Dacia romană, conchide autorul, sînt concludente în această privință.

În capitolul de debut „Italicii în Dacia” se subliniază detaliu esențial potrivit căruia structura populației provinciei dacice e dominată procentual (49,62%) de romano-provinciali (p. 22), la care se adaugă 20,41 % italo-provinciali și italicii 5,5%. Este evident că vorbitorii de limbă latină deținuseră o „comfortabilă” pondere.

O pondere deosebită în economia lucrării o are partea „Catalogul italicilor” (p. 22—65) în care se repertorizează 148 de nume italicice de persoane identificate în 25 de centre ale provinciei Dacia. Se conchide că majoritatea italicilor din Dacia provin din zona centrală a Italiei (62,63 %), „în primul rînd din Roma, întreg Latium-ul și Campania, apoi din Umbria Etruria, Picenum și Sannium, deci din leagănul romanismului” (p. 53). Toți aceștia, subliniază N. Branga, „au constituit fermentul cel mai activ și eficient în procesul istoric al romanizării Daciei” și „au contribuit la promovarea ideilor și credințelor ausonice” (p. 65) în masa populației autohtone în curs de romanizare.

La fel de analitic apare și capitolul secund „Veteranii din Dacia” (p. 66—135), în care

se arată că se constată o „prevalență relativă a veteranilor proveniți din legiuni (38,96 %) asupra celor lăsați la vatră din trupele auxiliare (37,66 %)”, subliniind că din prima categorie consemnată „33,12 % erau veteranii proveniți din legiunile cantonate timp de un veac și jumătate în Dacia, a XIII-a Gemina și a V-a Macedonica” (p. 120). Referitor la rolul veteranilor în procesul împămintenirii civilizației latine în mediul etnic geto-dac se precizează: „Indiferent de localitățile în care s-au așezat statornic după eliberare, veteranii au continuat să impună disciplina și ordinea în rândurile populației civile daco-romane, în care s-au integrat cu familiile și activitățile cotidiene pașnice” (p. 133).

Despre cel de-al III-lea capitol, „Aspecte ale romanității rurale în Dacia” se poate afirma că reprezintă rezultatul unor îndelungate cercetări arheologice efectuate de N. Branga în sudul Transilvaniei. *Villae*-le rustice de la Apoldu de Sus (Curte Velii și Levejoare), Miercurea Sibiului (Coșcani), așezarea dacică de epocă romană de la Levejoare și Complexul termal rutier Miercurea-Albea, aduc în discuție un prețios material arheologic inedit. Aceste mărturii scoase relativ recent de sub manta solului confirmă cu prisosință, în mod concret, permanența elementului dacic în Provincia Dacia — prin consistente așezări sătești —, precum și participarea localnicilor la desfășurarea activităților agrar-gospodărești ale *villae*-lor romane.

Din ansamblul descoperirilor arheologice recoltate în punctele enumerate autorul formulează concluzii pertinente potrivit cărora în cadrul rustic autohton dacic s-au implantat o serie de „elemente de arhitectură vitruviană ce pun în lumină tot atâtea răsfrîngeri ale civilizației urbane (romane, n.n.) în mediul agrar al regiunii ... Toate arată că veteranii și alți coloniști așezați aici statornic pentru agricultură au continuat să-și orînduiască viața cotidiană după modelele clasice romane ... noii veniți modificînd radical regimul proprietății și metodele de exploatare a pămîntului” (p. 237).

Nu mai puțin importante apar și cele peste 530 de note în al căror cuprins sînt efectuate cuprinzătoare incursiuni în istoria Imperiului roman spre a se explica fapte și procese de natură economică, socială și culturală din Provincia Dacia. La elaborarea acestor note

s-a recurs în frecvente cazuri la surse arheologice recent descoperite în diverse centre daco-romane.

Indicele onomastic (p. 275—278), lista abrevierilor și rezumatul (Abstract), acesta din urmă făcând și mai accesibilă utilizarea cărții de către cercetători de peste hotare, încheie lucrarea.

„Italiicii și veteranii din Dacia”, carte a autorului sibian care a mai publicat la aceeași editură bănățească alte două lucrări („Aspecte și permanențe traco-romane”, 1978; „Urbanismul Daciei romane”, 1980), aduce valoroase

contribuții în domeniu, tratează cu probabilitate științifică aspecte controversate ale etnogenezei poporului român. Prin bogăția și ineditul materialului prezentat și analizat sint elaborate marcante judecăți de valoare, concluzii ce reprezintă bunuri cistigate de istoriografia noastră referitoare la desfășurarea procesului romanizării în mediul rural al Daciei romane, volumul lui N. Branga se înscrie ca o apariție oportună și deosebit de necesară.

Liniu Mărghitan

JOACHIM HENNING, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter. Archäologische Beiträge zur Landwirtschaft des I. Jahrtausend n. Z.*, Berlin, 1987, 170 p., 50 fig. și 56 pl.

Joachim Henning — cercetător la Institutul de istorie veche și arheologie din capitala Republicii Democratice Germane — este unul dintre cei mai buni specialiști europeni în domeniul economiei agricole din mileniul I e.n. și a primelor secole ale mileniului următor. Faptul e dovedit de calitatea științifică a contribuțiilor sale din ultimii 10—12 ani, iar acum de masiva-i monografie rezervată fenomenului agricol din primul mileniu e.n. în zona Europei sud-estice.

După ce face un istoric al cercetărilor în acest domeniu, autorul se oprește asupra izvoarelor pe care-si întemeiază tezele și asupra statutului „producătorilor agricoli” și a relațiilor de proprietate din cadrul economiei agrare.

În continuare, J. H. prezintă pe larg unele folosite în activitatea agricolă (plugul și accesoriile sale, secera, hîrlețul, sapa, săpăliga, coasa). Acest capitol se încheie cu o parte rezervată raportului dintre unelele mînuite individual și cele mînuite prin intermediul animalelor de lucru.

Din capitolul „Unele” noi vom reține observațiile privitoare la ramele de fier cu care-s „îmbrăcate” hîrlețele. Se știe că unele hîrlețe erau prevăzute, încă din antichitatea romană, cu cîte o ramă metalică. De fiecare dată ramele erau prinse cu nituri sau cuie. Autorul ne încunoștințează că există și unele rame neprevăzute cu găuri pentru nituri. Acestea din urmă au fost folosite nu pentru „îmbrăcarea” hîrlețelor, ci a brăzdarelor de plug, din lemn. Întrucît asemenea unele sînt documentate în Extremul Orient în sec. IV e.n. și se întîlnesc apoi pe un spațiu larg care se întinde pînă în sud-estul Europei, J. H. este înclinat să creadă că ele au fost aduse aici prin mijlocirea protobulgarilor sau, poate, a avarilor. O asemenea încheiere este contrazisă însă de împrejurarea că atît avarii cît și

protobulgarii erau nomazi și, ca atare, ocupația lor principală ținea mai degrabă de creșterea vitelor decît de cultivarea pămîntului.

Dintr-o asemenea lucrare nu puteau lipsi unelele și obiectele legate de creșterea vitelor (lesala, clopotul, foarfecii de tuns, cum și instrumentele folosite la aplicarea de sennpe pe spinarea animalelor).

Cititorul va reține, printre altele, subcapitolul privitor la raportul numeric dintre diferitele animale domestice (vitele cornute mari, calul, porcul, ovi-caprinele din epoca romană și cele din epoca medievală timpurie). De aici aflăm, de exemplu, că numărul bovinelor era mai mare în epoca romană tirzie decît în epoca medievală timpurie.

În nota noastră bibliografică am marcat numai cîteva chestiuni abordate în monografia lui Joachim Henning, dar suficiente, credem noi, pentru a ilustra bogăția de fapte arheologice și concluzii cu care este presărată această lucrare.

Fiecare problemă este tratată în sistemul paralelei dintre situația din antichitatea tirzie, pe de o parte și din epoca medievală timpurie, pe de altă parte. Evident, autorul, tributar în anumite privințe știrilor literare și arheologice privind capitalele și cetățile bulgărești, este înclinat să acorde un spațiu excesiv de mare realităților slavo-bulgare de la Dunărea de Jos în dauna celor românești.

Ajungînd aici noi vom atrage luarea aminte asupra unui aspect care a scăpat lui Joachim Henning. Din *De Aedificiis* a lui Procopius aflăm că la Dunărea de Jos și, în special, în Scythia Minor, administrația imperială a luat în sec. VI hotărîrea să fortifice și așezările sătești. Fortificarea s-a făcut, firește, prin valuri și șanțuri de apărare. Tradiția întăririi așezărilor rurale s-a păstrat pînă în vremurile tirzii cu deosebire în mediul românesc (vezi cazul satului Coconi, de pildă, la